
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 070:004.353]:[305:316.346.2-048.62]

DOI 10.32840/cpu2219-8741/2023.2(54).1

А. С. Коваль

аспірантка

e-mail: ana325k@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3553-6599

Запорізький національний університет

вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69002

ВІЗУАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НЕБІНАРНОГО ГЕНДЕРУ

Мета дослідження – обговорити виклики візуальної репрезентації як небінарного, так часті й жіночого та чоловічого гендерів, зумовлені різними соціокультурними факторами.

Методологія дослідження. За допомогою методів аналізу, синтезу, індукції, дедукції, опису, узагальнення та пояснення визначено типові виклики візуальної репрезентації небінарного гендеру, зокрема в медіа.

Результати. Викликами візуальної репрезентації небінарного гендеру в медіа є пошук візуальних кодів, що характеризували б саме небінарні ідентичності, а також переважання в деяких ситуаціях вербального позначення гендеру над візуальним образом; трансформація візуальних кодів на позначення гендерів загалом, подекуди обмін цими кодами між чоловічим, жіночим та небінарним гендером; неможливість застосувати до візуальних образів певні небінарні гендери порівняння та визначити, наскільки вони відповідають або не відповідають еталону (як у випадку із стереотипними маскуліністю та жіночністю), а також технічно зумовлена необхідність показувати лише одну історію в межах конкретного зображення, що не дає змоги показати все різноманіття ознак тої чи тої гендерної ідентичності.

Новизна. Гендерна візуальна репрезентація часто виходить із загальноприйнятих уявлень про соціальні ролі тих чи тих людей. За умови домінантної гендерної дихотомії може бути складно забезпечити рівну візуальну присутність у медіапросторі осіб із різними гендерними ідентичностями.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані в процесі вивчення курсів з візуальної комунікації та соціальних медіа спеціальностей «Журналістика», «Реклама та зв'язки із громадськістю», «Інформаційна справа», а також медійниками-практиками під час вивчення інструментів формування медіареальності.

Ключові слова: небінарний гендер, візуальна репрезентація, візуальні образи, гендерна репрезентація, гендер, гендерне різноманіття.

I. Вступ

Розглядаючи різні аспекти гендеру, ми часто мислимо в межах дихотомії «жіночого-чоловічого», оминаючи інші варіанти ідентифікації, що повсякчас виникають у суспільстві (узагальнено назвемо їх небінарним гендером). Ч. Макнаб дає таке визначення: «небінарні гендерні ідентичності такі, що не є ексклюзивно чоловічими або жіночими. Небінарні люди можуть ідентифікувати себе як комбінацію чоловічого і жіночого, когось середнього між чоловічим і жіночим, або ж взагалі поза чоловічим-жіночим континуумом» [11]. Ми окреслимо небінарний гендер як сукупність різних небінарних гендерних ідентичностей, що можуть як включати, так і не включати в себе ознаки жіночого та чоловічого гендерів.

Цілком слушно буде сказати, що різноманіття ознак, притаманних небінарним персонам, може ускладнювати процес їх класифікації. Так, з різних джерел ми можемо дізнатися про існування численної кількості гендерів, причому точне число завжди буде варіювати. Є гендери зовсім різні, а між деякими, навпаки, часом складно провести межу. Певні гендери можна визначати не стільки за соціальною ідентифікацією, як за власним світобаченням персони. У будь-якому разі, гендерне різноманіття дає змогу по-новому подивитися на стереотипні образи або навіть відмовитися від

них. На наш погляд, небінарний гендер у контексті репрезентації гендеру загалом – це можливість вийти за межі «фемінності» та «маскулінності» й розглянути різні аспекти ідентифікації тих чи тих людей. Разом з тим, варто розуміти, що люди з небінарним гендером можуть зазнавати різних утисків та проблем через те, що їх гендерна ідентичність виходить за встановлені соціокультурними кодами межі. Одним із першочергових викликів для медіа стосовно небінарного гендеру є віднайдення оптимальних способів репрезентації останнього не як іншого, екзотичного, а як звичного соціального феномену.

Бінарна гендерна соціалізація (тобто в межах чоловічого-жіночого континууму) проходить наскрізно через усе життя та сприймається суспільством як норма, тоді як соціалізація небінарних людей може зазнавати ускладнень. Як зауважує М. Кімел, «гендерна соціалізація починається від народження і триває впродовж усього нашого життя. Яким саме чином впливають батьки на формування гендерних відмінностей у їхніх дітей? Батьки мають у своєму виховному арсеналі деяку сукупність гендерно специфічних понять стосовно того, що потрібно їхнім дітям; інакше кажучи, свого часу їм самим було прищеплено певні уявлення про те, що являють собою дівчатка й хлопчики того чи іншого віку» [1]. Часто на цьому знайомство з гендерними ролями обмежується, а людині дають гендерну ідентичність, спираючись на біологічний підхід (наявність візуально виражених статевих ознак жіночого або чоловічого організму). При цьому ігноруються певні особливості організму (наприклад, на генетичному рівні). Пізніше це може стати причиною деяких курйозів та навіть проблем.

Біологічний підхід – це також і передумова для насильства над дитиною. Бінарна гендерна система є причиною для так званих корегувальних операцій зі зміни статі людей (як правило, без їх згоди). По суті, такі хірургічні втручання мають виключно естетичну мету та не завжди пов'язані із здоров'ям або нездоров'ям пацієнта. З огляду на те, що категорія естетики є суб'єктивною, доцільність цих операцій (особливо без згоди пацієнта) викликає сумніви.

У цьому контексті варто розглянути поняття «інтерсекс». Ми скористаємося визначенням, яке подає Egalite Intersex Ukraine: «Інтерсекс – так називають людину, народжену зі статевими ознаками (геніталії, статеві залози і набір хромосом), які не вписуються в стереотипи бінарної системи сприйняття жіночого чи чоловічого тіла.

Інтерсекс – узагальнюючий термін, що охоплює широкий спектр анатомічних варіацій, які зустрічаються у природі. У деякого ознаки інтерсекс помітні уже при народженні, у інших вони виявляються лише у пубертатному періоді. За деяких варіацій хромосом ознаки інтерсекс можуть не мати зовнішнього прояву.

За оцінками експертів, 0,05–1,7 відсотків населення народжуються з інтерсекс-особливостями; верхня межа цього діапазону приблизно відповідає кількості рудих людей.

Інтерсекс-особливості людини засвідчують її біологічну стать, це зовсім не стосується її сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності. Інтерсекс може бути гетеро-, гомо-, бі- або асексуальним і може вважати себе чоловіком, жінкою, тим і іншим або ні тим, ні другим.

Оскільки тіла інтерсекс-людей відрізняються від тіл інших людей, вони часто зазнають стигматизації і численних порушень прав людини в дитячому і дорослому віці, охоплюючи порушення права на здоров'я і фізичну недоторканність, захисту від катувань і поганого поводження, а також права на рівність і відсутність дискримінації» [2]. Також зацентруємо увагу на тому, що інтерсекс – це не гендерна ідентичність та не сексуальність. Тому в межах дослідження репрезентації гендеру ми не ставимо за мету розкрити аспект репрезентації інтерсекс-людей.

Повертаючись до означення власне небінарного гендеру, здійснимо коротку ретроспективу в певні соціокультурні аспекти сьогодення.

Ми пов'язуємо нормативність бінарної гендерної соціалізації з явищем патріархату (за якого чіткий поділ на соціальні ролі є важливою умовою існування суспільства) та історично зумовленим домінуванням культури білих цисгендерних гетеросексуальних людей, що часто були презентовані чоловіками. Бінарна гендерна система не є поганою сама по собі, але має низку недоліків. Зокрема, вона може обмежувати світосприйняття людини та нав'язувати небезпечні соціальні ярлики. Проте важливо наголосити, що цими недоліками користуються заради власної вигоди люди, наділені суспільством владою. У світовій практиці це часто були і є привілейовані білошкірі носії цисгендерної ідентичності. Саме це є причиною того, що порівняно з бінарною системою гендеру інші варіації були відносно мало дослідженими до цього часу. Часом це може бути причиною для маніпуляцій та некомпетентних розмов щодо того, що небінарні ідентичності нібито виникли нещодавно і що раніше всі люди жили комфортно в чітких межах відповідно жіночого та чоловічого гендеру. Насправді ж, небінарність є звичною (нормальною) для багатьох культур у світі. Їх невидимість для широкого кола історично зумовлена, як ми вже зазначили, домінуванням культури білих цисгендерних гетеросексуальних людей.

Розвідки, присвячені так званій третій статі (маємо на увазі соціальну стать, а не інтерсекс), показують, що небінарна гендерна система має глибоке коріння в різних культурах, відтак може бути нормою для людей загалом.

Дослідження небінарності в різних культурах показує також, що люди з небінарною ідентичністю не завжди й не скрізь були маргіналізованими. Так, традиції народу буги (бугіси) – найчисленнішої етнічної групи Південного Сулавесі в Індонезії – вказують на існування одразу п'ятьох гендерів, чотири з яких можна охарактеризувати як цисгендерний жіночий, трансгендерний жіночий, цисгендерний чоловічий та трансгендерний чоловічий. П'ятий гендер – бісу – посідає вагоме місце в суспільстві та наділяється сакральною силою, адже символізує не лише поєднання всього жіночого та чоловічого, а й матеріальне втілення духовних сил. За допомогою ритуалів та інших релігійних практик бісу здійснюють комунікацію між людьми та божествами.

Окреслюючи антропологічні підходи до небінарності в різних культурах, варто не лише показати різноманіття, а й обґрунтувати, наскільки воно є нормою для тих чи тих культур. Популярною позицією у висвітленні теми небінарності є залучення позитивних прикладів співіснування різних гендерів у неєвропейських культурах. Ми, наприклад, згадали вище традицію п'яти гендерів народу буги. Водночас варто розуміти, що так звана неєвропейськість або неколоніальність культури не означає, що в її традиціях передбачено позитивне ставлення до небінарного гендеру. Важливо усвідомлювати, що багато розвідок про місце небінарних ідентичностей у різних культурах було зроблено дослідниками та активістами Західного світу з начебто благородною метою – показати різноманіття культурних кодів у світі та довести можливість існування відмінної від патріархальної системи поглядів. Також метою таких розвідок може бути прагнення повернути забутих культурам увагу. Однак часто дослідники схиляються до романтизації досвіду інших культур у питаннях визнання та прийняття небінарних ідентичностей. Романтизація в контексті соціокультурних та антропологічних досліджень нерідко межує з екзотизацією, що в той чи той спосіб віддаляє дослідника від об'єкта дослідження, поінакшуючи останній (для кращого розуміння охарактеризуємо це приблизно так: «десь там далеко є люди, які роблять щось позитивне, що могли б робити і ми, але вони надто далеко і зрештою ми з ними надто різні»). Романтизація також заважає дослідникам бути об'єктивними та критично розглядати різні аспекти існування небінарного гендеру в тих чи тих культурах. Часом це може призводити до негативних наслідків. Зокрема, романтизація досвіду інших культур в очах людей Західного світу ніяк не означає, що в носіїв цих людей немає жодних проблем, у тому числі в питаннях, пов'язаних із гендерною ідентичністю. Носії цих самих культур, розуміючи їх особливий статус та прагнучи здобути визнання світовою спільнотою, або сприяють романтизації, або кардинально відкидають її. У будь-якому разі, це сприяє стереотипізації, що так чи так віддаляє нас від істини.

Дж. Чішольм у ґрунтовному теоретичному есе критично підходить до потрактування дослідниками Західного світу традицій корінних народів Америк щодо небінарності. Загалом небінарні люди серед корінних народів Америк відомі як «люди з двома душами», хоча в кожного народу для цього є власна назва. Науковиця підкреслює, що в конкретній ситуації доцільно послуговуватись назвою, даною конкретним народом [4].

Розвідка Дж. Чішольм показала, що образ корінних народів Америк як толерантного суспільства часом є занадто романтизованим та далеким від реальності. Дійсно, «люди з двома душами» – це реальність для багатьох корінних народів Америк, але не для всіх вона є однаковою. У деяких народів «люди з двома душами» (яких також можна порівняти з бігендерами) є рівноправними членами суспільства, у деяких – мають певні привілеї (скажімо, є духовними лідерами), а в деяких – зазнають дискримінації. Наприклад, культурою деяких американських народів передбачено перевіряти «людей з двома душами» на приналежність до цього гендеру, з метою чого піддавати їх різним формам насильства й остракізму [4].

Привілеї, якими суспільство з небінарною гендерною системою наділяє власне носіїв небінарних гендерних ідентичностей, заслуговують окремого обговорення. Помітною при детальному розгляді є тенденція для корінних американських та інших народів сакралізувати небінарних людей, давати їм роль духовних поводитирів. З урахуванням особливостей культури, це дійсно може бути привілеєм. Однак, це також може бути своєрідним нішуванням небінарних людей, яким суспільство просто не дозволяє займатись нічим іншим, окрім духовних практик. Часом для означення ролі небінарних духовних лідерів у тому чи тому суспільстві доречно також піддати це суспільство аналізу щодо наявності в ньому сексизму (як правило, оберненого проти жінок). Тут маємо зазначити, що в контексті небінарних ідентичностей і трансгендерності сексизм щодо жінок можуть сприймати деякі люди критично. Проте важливо розуміти, що небінарність, трансгендерність, сексизм та мізогінія можуть існувати разом як впливаючі, так і не впливаючі один на одного. Групи, які зазнають утисків за одними ознаками, можуть самі утискати інші групи, і навпаки. У цьому контексті часом жінконенависницьке підґрунтя привілейованості деяких небінарних людей варто розглядати не лише з позиції трансгендерності та небінарності. Можемо порівняти ставлення до трансгендерної жінки та трансгендерного чоловіка. Хоча неправильно акцентувати увагу на біологічних особливостях трансгендерної персони, все ж суспільство частіше толерує особу, яка є ексносієм чоловічих ознак, ніж ексносієм жіночих ознак (ми вживаємо

такі означення щодо трансгендерних осіб, щоб не обмежуватися бінарною системою. Трансгендерна людина може також мати небінарну ідентичність. Ми також не сказали про типово жіночі чи чоловічі біологічні ознаки, а використали приставку «екс», тому що людина може їх мати або не мати). Суспільство часто так чи так ігнорує самовизначення трансгендерної або небінарної персони та різними способами звертається до біологічного аспекту, який часто є прихованим від сторонніх людей. Дж. Чишольм наводить приклади того, як небінарні особи, які на певному етапі свого життя ідентифікувалися як особи із чоловічими біологічними ознаками, отримують більше привілеїв, ніж небінарні особи, які в минулому характеризувалися жіночими біологічними ознаками, або ж і більше, ніж цисгендерні жінки. Так, у деяких культурах небінарним особам із так званим чоловічим минулим приписують більшу вправність у різних галузях, а часом оцінюють їх працю в традиційно жіночих сферах суб'єктивно вище, ніж працю цисгендерних жінок [4].

Крім того, доцільно проговорити, якими є реальні причини для визнання суспільством небінарного гендеру. Чи є вони наслідком прогресивних ідей або ж, навпаки, реакцією на соціокультурні та соціально-економічні обмеження? До прикладу, визначаючи місце небінарних ідентичностей у світових культурах, дослідники та активісти часто згадують балканських «заприсяжних цнотлиць», які, маючи первісно жіночу стать, відмовилися від сексуального життя та визначили для себе чоловічі ролі (можемо сказати, що вони стали асексуальними чи антисексуальними трансгендерними чоловіками). Уже побіжне ознайомлення із цією соціокультурною практикою дає підстави подискутувати про те, наскільки це був незалежний вибір цих людей. Чи зробила б конкретна людина з такою ідентичністю перехід із жіночого гендеру, якби суспільство забезпечувало рівні права для всіх гендерів? Чи це було необхідно, тому що чоловічий та інші гендери мають більше привілеїв, ніж жіночий гендер (нехай навіть у порівнянні між собою чоловічий та інші (нежіночі) гендери також мають відмінності у плані привілеїв)?

Це, з одного боку, може бути підставою для дискусій про те, що носії різних гендерів із так званим чоловічим минулим можуть користуватися чоловічими привілеями й свідомо чи неусвідомлено утискати інших людей. З іншого боку, це дає підстави замислитись над тим, як небінарні та трансгендерні люди представлені в суспільстві, якими привілеями наділені та не наділені, яких труднощів зазнають.

У цьому контексті варто окреслити роль інтерсекційного підходу в дослідженні небінарного гендеру та трансгендерності. Як ми вже говорили, деякі небінарні особи можуть користуватися більшими привілеями, ніж інші групи, та свідомо чи неусвідомлено утискати інших людей. Небінарні люди можуть зазнавати дискримінації як безпосередньо носії небінарних ідентичностей, представники расово-етнічних, класових, соціокультурних та інших груп. У різних ситуаціях дискримінація може виявлятися по-різному. Вона може відбуватися на рівні суспільства та на рівні групи, до якої належить людина.

II. Постановка завдання та методи дослідження

Мета дослідження – обговорити виклики візуальної репрезентації як небінарного, так часті й жіночого та чоловічого гендерів, зумовлені різними соціокультурними факторами. Зокрема, зосередимось на виконанні таких завдань:

- 1) конкретизувати проблеми візуальної репрезентації небінарного гендеру;
- 2) визначити обмеження візуальних засобів у контексті репрезентації гендеру;
- 3) охарактеризувати деякі можливі практичні рішення викликів візуальної репрезентації небінарного гендеру.

За допомогою методів аналізу, синтезу, індукції, дедукції, опису, узагальнення та пояснення визначено типові виклики візуальної репрезентації небінарного гендеру, зокрема в медіа.

III. Результати

Візуальна репрезентація небінарного гендеру стикається із цілою низкою викликів, дати на які однозначну відповідь неможливо. Причини цього вбачаємо, перш за все, у природі небінарних ідентичностей, які можуть як бути, так і не бути в межах чоловічого-жіночого континууму. Відтак, перед медіа постає проблема: які орієнтири використовувати для репрезентації небінарних гендерів, якщо візуальні коди, які традиційно приписують жінкам або чоловікам, можуть не характеризувати чи характеризувати неповністю людей з небінарним гендером?

Тут варто уточнити, що виклики візуальної репрезентації небінарного гендеру в наш час не завжди дорівнюють проблемі репрезентації небінарного гендеру як такого. Як говорить Ч. Макнаб, «у зв'язку із збільшенням репрезентації небінарних людей у медіа, гендерна неконформність стає нормальною. Молоді люди сьогодні більше схильні ставити під сумнів чіткі гендерні ролі, одягати речі, які їм подобаються, без тривоги про суспільне несхвалення, і прийняти та підтримати трансгендерних товаришів» [11]. Вагому роль у медійній репрезентації носіїв небінарних ідентичностей відіграє вербальне визначення. Як ми вже сказали, часом відомі нам візуальні коди, що характеризують відповідно жінок та чоловіків, можуть не відповідати небінарному гендеру. Тому часто для того, щоб зрозуміти, що людина в медіа має небінарний гендер, потрібно

скористатися вербальним означенням. Крім того, словесне означення стає в нагоді й тоді, коли потрібно уточнити, з яким конкретно небінарним гендером ідентифікує себе людина.

Звичайно, можна послуговуватись і знаннями про візуальні коди. Наприклад, можна, оперуючи знаннями про те, за допомогою яких візуальних інструментів традиційно зображують жінок та чоловіків, усвідомлено знехтувати ними при репрезентації небінарного гендеру. Однак, це може бути справедливо лише для небінарних ідентичностей, які перебувають поза чоловічим-жіночим континуумом. Коли ж ми говоримо про небінарні ідентичності, які різною мірою поєднують жіночі та чоловічі характеристики, то відмова від звичних візуальних інструментів або образів може бути не найкращим способом вирішення цієї проблеми.

Ще одна проблема візуальної репрезентації небінарного гендеру полягає в тому, що ті самі візуальні коди, які традиційно приписували жіночому та чоловічому гендеру, у наші дні зазнають трансформацій. Тут справедливо зауважити, що цей процес у медійному та культурному просторі триває відносно давно. Приміром, довге волосся суспільство приписує жіночому гендеру, а коротке – чоловічому. Люди засвоюють цей стереотип ще в дитинстві, у межах гендерної соціалізації. Так, у багатьох школах хлопчиків змушують робити короткі зачіски, мотивуючи це різними нелогічними причинами. Коротке волосся багато людей вважають незмінним атрибутом маскулінності. З огляду на це, жінкам, які віддають перевагу короткому волоссю, приписують маскулінний характер та нерідко дорікають відсутністю жіночності. Відповідно, таких жінок можуть відносити до небінарного гендеру, навіть якщо це не відповідає реальності. І навпаки, маскулінність чоловіка можуть поставити під сумнів, якщо довжина його волосся для когось видається неприпустимою. Однак, історія та культура знає багато прикладів того, як чоловіки з довгим волоссям були уособленням мужності (зокрема, воїни в багатьох народах, або рокмузиканти, чий стиль виконання часто є брутальним, агресивним). Так само неоднозначним є фарбування волосся або використання різних оздоб у зачісці. Здавалося б, практику фарбування волосся приписують жіночому гендеру, і тому чоловіків, які використовують це для своєї зовнішності, можуть стигматизувати. Водночас деякі стилі зачісок, фарбування та оздоблення волосся вважають нежіночними або недостатньо жіночними (оперуючи при цьому суб'єктивними оцінками), а тому жінок, які обирають такі стилі, також можуть критикувати, стигматизувати і приписувати їм приналежність до щонайменше небінарного гендеру, а щонайбільше – до якихось радикальних угруповань (умовиводи, логічність яких можна справедливо піддати сумнівам).

Зовнішність людей, яка не відповідає соціокультурним приписам на позначення конкретного гендеру, у цілому вважається незвичною, неформальною. Ще не так давно чоловічий манікюр був не нормою в масовій культурі та був одним з візуальних маркерів учасників контркультури. Сьогодні тенденції краси говорять про те, що і чоловіки, і жінки можуть мати манікюр, татування, пірсинг тощо. Ці практики краси або модифікації тіла не є тими характеристиками, що зумовлюють наші гендерні ролі. Чи можемо ми в такому разі сказати, що вони є гендерно нейтральними? І так, і ні. Напевне, відповідь залежить від контексту. Деякі стилі та їх елементи традиційно приписують жінкам, деякі – чоловікам. Причому через те, що сфера краси довгий час була закріплена виключно за жінками, для позначення ексклюзивно чоловічих дизайнів та стилів часто використовують принцип «не так, як у жінок» (що схоже на конструювання маскулінних ідентичностей загалом). У тому ж манікюрі це може виражатись у лаконічних дизайнах (нігті хлопця пофарбовані, але не прикрашені декоративними елементами, як у більшості дівчат у цьому сезоні, – отже, це точно чоловічий манікюр і маскулінність людини не може бути поставлена під сумнів), провокаціях (як приклад, брутальні малюнки або обсценна лексика як складові дизайну чоловічого манікюру – теж протиставлення жіночності, адже жінка, нібито, не може обрати для себе такий стиль) тощо. Що ж до небінарного гендеру, то довгий час його візуальними маркерами вважали все те, що балансує між жіночим і чоловічим гендером, або й суперечить їм. Різні практики краси також були способом візуального вираження деяких носіїв небінарних ідентичностей. Сьогодні ж усе більше жінок та чоловіків (носіїв цих гендерів) використовують приблизно однакові практики краси, про що ми говорили вище. Відповідно, усе складніше стає використовувати різні візуальні маркери для репрезентації небінарного гендеру, адже вони не є ексклюзивними для жодного з гендерів. З іншого боку, ми можемо сказати, що гендерні візуальні маркери стають усе більш універсальними або нейтральними.

Ще один виклик у візуальній репрезентації небінарних ідентичностей – це неможливість застосувати до таких образів метод порівняння, особливо такий, що використовує певний еталон. Якщо, спираючись на соціокультурні уявлення про жіночність та маскулінність, можна визначити, наскільки жінка або чоловік відповідає або не відповідає їм, то з небінарним гендером це може не спрацювати.

Часто носії небінарних ідентичностей визначають свій зовнішній стиль, відштовхуючись від низки об'єктивних та суб'єктивних факторів. Одним із суб'єктивних факторів може бути самопочуття або настрої (приміром, конкретно зараз домінують для бігендера є жіночність, яку людина може виражати, відповідно до своїх уявлень і стилю, у прикрасах). Одним з об'єктивних факторів є рівень безпечності соціального простору. Люди з небінарним гендером можуть уникати

візуального самовираження, якщо це може бути неадекватно сприйнято оточенням і призвести до небезпечної ситуації.

Природа візуальної репрезентації така, що в межах одного візуального образу можна показати одну історію. Людина може сама домислити деталі сюжету, якщо відсутнє вербальне означення ситуації. Разом з тим, її міркування базуватимуться на наявних візуальних кодах. Чімаманда Н. Адічі докладно пояснює, у чому полягає небезпека «однієї історії»: показуючи її, ми ризикуємо створити стереотип, ілюзію того, що всі інші історії такі ж самі, або ж що ця історія є певним чином зразковою, і що з нею потрібно порівнювати інші історії. Звичайно, це не так [3]. Але, повертаючись до природи візуальної репрезентації, ми зацентруємо увагу на тому, що технічно неможливо показати одразу абсолютно всі історії (візуальні образи), так само як неможливо їх побачити. Тим не менше, це не варто сприймати як причину для послуговування виключно стереотипами.

Ф. Гага зазначає: «...оскільки візуальна репрезентація майже автоматично призводить до ризику показати однобоке бачення, добре пам'ятати, що те, що залишилось нерепрезентованим, є однаково важливим. Невидимість схожа із виключенням чогось з візуального порядку, та має наслідки, що впливають на маргіналізовані групи людей, роблячи їх невидимими у різний спосіб, створюючи візуальну норму без них» [7].

Невидимість у медіа для людей з небінарним гендером можна розглядати з кількох позицій. По-перше, багато носіїв небінарних ідентичностей не показують свою зовнішність у соціальних медіа, тому що це може зашкодити їм. Різні форми ненависті та насильства, звернені проти людей з небінарним гендером, зумовлюють певне інформаційне мовчання. По-друге, у тих же соціальних медіа людина не зобов'язана бути візуальним транслятором власної ідентичності. Цю місію, однак, можуть взяти на себе лідери думок (блогери, інфлюенсери). Знову ж таки, лідерів думок не потрібно вважати уособленням значної групи людей. По-третє, значна кількість небінарних гендерів не передбачає чітких візуальних означень. Ми вже наводили приклад із тим, як деякі бігендери можуть робити акценти на своїй особистості за допомогою візуальних маркерів. Ще одним прикладом може бути людина-гендерфлюїд, яку неможливо охарактеризувати конкретно кількістю візуальних образів.

На прикладі Фінляндії Ф. Гага показує, як медіа використовують різні стратегії, подібні до тих, якими послуговувалися колонізатори. Дослідниця зазначає, що вони притаманні не лише суспільствам із колонізаторським минулим, а й багатьом іншим. Причиною цього може бути те, що культура колонізаторських народів довгий час домінувала у світі, і решта народів зверталася до неї при творенні власних традицій. Саме тому для багатьох культур, для яких не були характерні ані расизм, ані екзотизм, саме ці явища стають нормою. Загалом такі стратегії демонструють розрив між людьми, створюють або посилюють протистояння «свої-чужі», «ми-вони» [7].

Необхідність розробити нові стратегії для візуальної репрезентації гендеру – це виклик, який постає перед фахівцями медіасфери, фотографами, митцями. На нашу думку, Г. Гага успішно продемонструвала одну з можливих стратегій репрезентації гендеру за допомогою фотографії. Дослідниця сформулила свої позиції у форматі маніфесту та проілюструвала його власним мистецьким проєктом [7].

Ф. Гага розглядає такі поняття, як «чоловічий» і «жіночий» погляди у фотографії. Почасти, стереотипізація жіночих образів у фотографії – це наслідок «чоловічого» погляду, чоловічих очікувань щодо жінок. Водночас «жіночим» поглядом часто називають такий підхід у показі людей, що певною мірою також спирається на «чоловічий» погляд. Як приклад, дослідниця розглядає жанр еротичної фотографії. Здебільшого всі такі зображення виконані в такому стилі, який має бути привабливим для чоловіків: жінок фотографують у таких ракурсах, що мають сподобатися чоловікам; чоловіків показують так само (у тому стилі, який сподобається іншим чоловікам). Навіть тоді, коли еротична фотографія, нібито, створена для споглядання жінками, вона показує модель (жінку або чоловіка) такою, що має викликати зацікавлення саме в чоловіків [7]. Тим не менше, і жіночий, і чоловічий погляди існують та функціонують однаково, хоча й не рівноправно. Ф. Гага висловлює таку позицію щодо цього: «...певним чином можна побачити, що чоловічий і жіночий погляди відповідають один одному. Я б не стала називати їх рівними половинами цілого, але жіночий погляд відкриває можливості, де чоловічий погляд має межі» [7].

Закономірним є питання: чи можна використати інший підхід, «небінарний» погляд у фотографії, щоб показати більше образів та уникнути стереотипів? Ф. Гага пропонує алгоритм роботи фотографа, який можна назвати небінарним поглядом. Як уже було сказано, фотографія проілюструвала свою розвідку власним мистецьким проєктом. Його героїнями стали жінки, тому у своєму тексті Ф. Гага більше розглядає жіночий досвід. Тим не менше, дослідниця обґрунтовує, що за алгоритмом, який вона запропонувала, можна зображувати людей будь-яких гендерів. Ф. Гага пояснює це на прикладі жіночої маскулітності: «жіноча маскулітність досі часто залишається непоміченою, непередставленою і непомітною. Щоб створити більше варіантів і більш різноманітні образи спектру жінок, важливо визнати, що жінки не є такою легкою групою, яку можна визначити представленим обмеженим зразком, кожна жінка унікальна і може вибрати,

як вона хоче зробити свій внесок у “категорію” жінок. Отже, такий підхід є не прив’язаний до статі, з точки зору погляду може бути частиною рішення» [7].

На нашу думку, деякі положення згаданого Маніфесту можуть бути однаково корисні не лише для фотографів та представників креативної індустрії, а й для фахівців медіа (у тому числі соціальних медіа) у вирішенні проблем, пов’язаних із репрезентацією людей із різними гендерами та досвідами. Разом з тим, ми не стверджуємо, що підхід, запропонований Ф. Гага, є єдиним правильним або універсальним варіантом для різних ситуацій. Ті технічні настанови, про які говорить фотографиня, можуть не працювати в конкретній ситуації, коли перед нами постає завдання розкрити людину з особливої позиції. Приміром, нейтральний підхід, що використовує фотографиня, може стати недоречним інструментом для реалізації іншого художнього проєкту. Крім того, вважаємо доцільним зазначити, що еротична та романтична нейтральність, характерна для фотографій з проєкту Ф. Гага, не повинна бути сприйнята суспільством як спротив або заперечення еротичного аспекту візуальних образів як спосіб досягти рівності. В усьому варто завжди орієнтуватися на контекст, і якщо важливою складовою гендерного образу є еротичність, потрібно дослідити її і показати. З огляду на це, деякі стереотипні практики в зображенні людей різних гендерів та з різними досвідами самі по собі не є поганими й можуть і надалі бути використаними залежно від контексту та мети комунікації. Однак, саме надмірне їх використання, однобоке зображення суб’єктів надає цим підходам негативних характеристик.

IV. Висновки

Викликами візуальної репрезентації небінарного гендеру в медіа є пошук візуальних кодів, що характеризували б саме небінарні ідентичності, а також переважання в деяких ситуаціях вербального позначення гендеру над візуальним образом; трансформація візуальних кодів на позначення гендерів загалом, подекуди обмін цими кодами між чоловічим, жіночим та небінарним гендером; неможливість застосування до візуальних образів певних небінарних гендерів порівняння та визначення, наскільки вони відповідають або не відповідають еталону (як у випадку із стереотипними маскуліністю та жіночністю), а також технічно зумовлена необхідність показувати лише одну історію в межах конкретного зображення, що не дає змоги показати все різноманіття ознак тої чи тої гендерної ідентичності. Крім того, у багатьох небінарних гендерів просто немає звичних візуальних ознак, а швидше вербальний чи будь-який інший опис психофізичного стану тощо, що характеризує його представників як окрему групу. Нарешті, носії небінарних гендерних ідентичностей можуть стикатися з дискримінацією в суспільстві, через що їх залучення в медійний простір значно обмежується. Деякі ж можливі практики репрезентації не є ідеальними як для кожного гендеру, так і для конкретної ситуації та викликів, що постають перед авторами контенту.

Список використаної літератури

1. Кімелл М. С. Гендероване суспільство. Київ : Сфера, 2003. 490 с.
2. Що означає поняття інтерсекс? URL: <https://intersexukraine.org/shho-oznachaye-ponyattya-interseks/> (дата звернення: 12.04.2023).
3. Adichie C. N. Chimamanda Adichie: The danger of a single story. *TED*. 2009.
4. Chisholm J. Muxe, Two-Spirits, and the myth of Indigenous transgender acceptance. *International Journal of Critical Indigenous Studies*. 2018. P. 21–35.
5. Cunningham A. R. The Influence of Gender Stereotypes on Perceptions of Gender Non-Binary Individuals. Spain, 2021.
6. Garmpi A. Construction of Non-Binary Identities in Narrative Discourse. 2021.
7. Haga F. Non-binary gaze. 2020. 78 p.
8. Hegarty P., Ansara Y. G., Barker M. J. Nonbinary gender identities. *Gender, sex, and sexualities. Psychological perspectives*. 2018. P. 53–76.
9. Kupper C. E. Non-Binary Identities: How Non-Binary People Move Through A Gendered World. Florida : Spring Term, 2021. 76 p.
10. Lindqvist A., Sendén M. G., Renström E. A. What is gender, anyway: a review of the options for operationalising gender. *Psychology & sexuality*. 2021. № 12 (4). P. 332–344.
11. McNabb C. Nonbinary gender identities: History, culture, resources. Lanham : Rowman & Littlefield. 2017.
12. Young H. J. «She Uses They/Them Pronouns»: Finding a Non-Binary Voice in a Gendered World. San Diego : University of California San Diego, 2019.

References

1. Kimmel, M. S. (2003). *Henderovane suspilstvo* [Gendered society]. Kyiv: Sfera [in Ukrainian].
2. Shcho oznachaye poniatia interseks? [What does the concept of intersex mean?]. Retrieved from <https://intersexukraine.org/shho-oznachaye-ponyattya-interseks/> [in Ukrainian].
3. Adichie, C. N. (2009). Chimamanda Adichie: The danger of a single story. *TED* [in English].
4. Chisholm, J. (2018). Muxe, Two-Spirits, and the myth of Indigenous transgender acceptance. *International Journal of Critical Indigenous Studies*, 21–35 [in English].

5. Cunningham, A. R. (2021). *The Influence of Gender Stereotypes on Perceptions of Gender Non-Binary Individuals*. Spain [in English].
6. Garmpi, A. (2021). *Construction of Non-Binary Identities in Narrative Discourse* [in English].
7. Haga, F. (2020). *Non-binary gaze* [in English].
8. Hegarty, P., Ansara, Y. G., & Barker, M. J. (2018). Nonbinary gender identities. Gender, sex, and sexualities. *Psychological perspectives*, 53–76 [in English].
9. Kupper, C. E. (2021). *Non-Binary Identities: How Non-Binary People Move Through A Gendered World*. Florida: Spring Term [in English].
10. Lindqvist, A., Sendén, M. G., & Renström, E. A. (2021). What is gender, anyway: a review of the options for operationalising gender. *Psychology & sexuality*, 12 (4), 332–344 [in English].
11. McNabb, C. (2017). Nonbinary gender identities: History, culture, resources. Lanham : Rowman & Littlefield [in English].
12. Young, H. J. (2019). «She Uses They/Them Pronouns»: *Finding a Non-Binary Voice in a Gendered World*. San Diego: University of California San Diego [in English].

Стаття надійшла до редакції 26.04.2023.
Received 26.04.2023.

Koval A. Visual Representation of Non-Binary Gender

The purpose of the study is to discuss the challenges of visual representation of non-binary, and sometimes woman and man genders, caused by various sociocultural factors.

Research methodology. With use of the methods of analysis, synthesis, induction, deduction, description, generalization and explanation, typical problems of visual representation of non-binary gender, in the media in particular, were determined.

Results. The challenges of the visual representation of non-binary gender in the media are: the search for visual codes that would specifically characterize non-binary identities, as well as the predominance in some situations of the verbal designation of gender over the visual image; the transformation of visual codes to denote genders in general, sometimes exchanging these codes between male, female and non-binary gender; the impossibility of applying comparisons to visual images of certain non-binary genders and determining to what extent they meet or do not meet the standard (as in the case of stereotypical masculinity and femininity), as well as the technically determined need to show only one story within a particular image, which does not allow showing all the diversity signs of this or that gender identity.

Novelty. Gender visual representation often comes from the generally accepted ideas about the social roles of certain people. Given the dominant gender dichotomy, it can be difficult to ensure an equal visual presence in the media space of individuals with different gender identities.

Practical significance. The results of the research can be used in the process of studying courses on visual communication and social media, specialties «Journalism», «Advertising and public relations», «Information affairs», as well as by media practitioners when studying the tools of media reality formation.

Key words: non-binary gender, visual representation, visual images, gender representation, gender, gender diversity.

Koval A. Wizualna reprezentacja niebinarności

Celem badania jest omówienie wyzwań związanych z wizualną reprezentacją zarówno płci niebinarnej, jak i czasami żeńskiej i męskiej, powodowanych różnymi czynnikami społeczno-kulturowymi.

Metodologia badania. Za pomocą metod analizy, syntezy, indukcji, dedukcji, opisu, uogólnienia i wyjaśnienia ujawniono typowe wyzwania wizualnej reprezentacji płci niebinarnej, w szczególności w mediach.

Wyniki. Wyzwania wizualnej reprezentacji płci niebinarnej w mediach to: poszukiwanie kodów wizualnych, które charakteryzowałyby tożsamości niebinarne, a także przewaga w niektórych sytuacjach werbalnego określenia płci nad obrazem wizualnym; transformacja kodów wizualnych w celu określenia płci w ogóle, czasami wymiana tych kodów między płcią męską, żeńską i niebinarną; niemożność zastosowania do obrazów wizualnych pewnych niebinarnych płci porównania i określenia, w jakim stopniu spełniają one lub nie spełniają charakterystyki etalonu (jak w przypadku stereotypowej męskości i kobiecości), a także technicznie zdeterminowana potrzeba pokazywać tylko jedną historię w ramach konkretnego obrazu, który nie pozwala na ukazanie pełnej różnorodności oznak tej czy innej tożsamości płciowej.

Nowość. Wizualna reprezentacja płci często wywodzi się z ogólnie przyjętych wyobrażeń o rolach społecznych określonych osób. Biorąc pod uwagę dominującą dychotomię płciową, zapewnienie równej obecności wizualnej w przestrzeni medialnej osób o różnych tożsamościach płciowych może być trudne.

Znaczenie praktyczne. Wyniki badania mogą być wykorzystane w procesie studiowania kursów z komunikacji wizualnej i mediów społecznościowych, na kierunkach «Dziennikarstwo», «Reklama i public relations», «Informacja», a także przez praktyków mediów podczas studiowania narzędzi kształtowania rzeczywistości medialnej.

Słowa kluczowe: płeć niebinarna, reprezentacja wizualna, obrazy wizualne, reprezentacja płciowa, płeć/gender, różnorodność płciowa.